

Grażyna Voss

Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy w Bydgoszczy
e-mail: grazyna.voss@utp.edu.pl

EFEKTY KSZTAŁCENIA – NORMY ETYCZNE W RACHUNKOWOŚCI

EDUCATIONAL RESULTS – ETHICAL STANDARDS IN ACCOUNTING

DOI: 10.15611/pn.2017.479.15

JEL Classification: I 22, M41

Streszczenie: Kodeks etyki zawodowej księgowych stanowi cenne źródło informacji na temat zasad etycznych i oczekiwań świata biznesu w zakresie ich przestrzegania. Ważnym elementem w procesie kształcenia jest dostosowanie metod kształcenia i odpowiednie opracowanie efektów kształcenia, pozwalając na spełnienie oczekiwań studentów i pracodawców. Celem artykułu jest przedstawienie wyników badania ankietowego, na podstawie którego sformułowano podstawowe obszary zainteresowań studentów w zakresie realizacji zajęć z etyki oraz proponowane rozwiązania dotyczące efektów kształcenia w zakresie etyki rachunkowości.

Słowa kluczowe: etyka, kodeksy etyczne, normy etyczne w rachunkowości, praktyczne i dydaktyczne aspekty etyczne.

Summary: The code of professional ethics of accounting is a valuable source of information on ethical principles and expectations of the business world in terms of their compliance. An important element in the process of education is to adapt the methods of learning and the development of learning outcomes allowing to meet the expectations of students and employers. The aim of this article is to present the results of the survey on the basis of which particular areas of interest of students have been formulated in the implementation of ethics classes and the proposed solutions concerning learning outcomes in terms of ethics of accounting.

Keywords: ethics, codes of ethics, ethical standards in accounting, practical and educational ethical aspects.

1. Wstęp

Wiek XXI jest dla szkolnictwa wyższego okresem wielkich wyzwań, poszukiwania efektywnych metod i form kształcenia oraz realizacji w procesie kształcenia wcześniej opracowanych i zamierzonych efektów kształcenia, które mają za zadanie

zarówno zrealizować proces dydaktyczny, jak i spełnić oczekiwania potencjalnych pracodawców w zakresie przygotowania odpowiedniej kadry [Prewysz-Kwinto, Voss 2016]. Problemy etyki biznesu, społecznej odpowiedzialności biznesu i etyki zawodowej stały się w ostatnich latach obszarem zainteresowań zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym. Ponadto stały się elementem procesu dydaktycznego w edukacji formalnej i nieformalnej (na różnych etapach kształcenia) w świecie, w którym afery finansowe, nadużycia i różnego rodzaju nieprawidłowości w zakresie rozliczeń z kontrahentami i instytucjami państwowymi często stanowią przedmiot dyskusji publicznej [Maruszewska 2014, s. 51]. W tym miejscu warto się zastanowić, czy społeczna odpowiedzialność biznesu, etyka biznesu i etyka zawodowa pozwolą na minimalizację skutków nieuczciwego biznesu i w jakim zakresie powinna być prowadzona edukacja, która pozwoli młodym ludziom zrozumieć i rozpoznać skutki nieuczciwych zachowań w warunkach globalizacji rynku [Voss 2017, s. 111].

Celem artykułu jest zaprezentowanie wyników badania ankietowego przeprowadzonego wśród studentów, dotyczącego realizacji procesu dydaktycznego na kierunkach ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem etyki zawodowej.

2. Przestrzeganie zasad etycznych w rachunkowości

Na podstawie norm etycznych i ze względu na rolę, jaką odgrywają w jednostce gospodarczej osoby odpowiedzialne za prowadzenie ksiąg rachunkowych i sporządzanie sprawozdań finansowych, powinny one cechować się [Nisengolc, Sasin 2005, s. 20-24]:

- obowiązkowością,
- uczciwością,
- fachowością,
- systematycznością,
- poczuciem odpowiedzialności,
- lojalnością wobec właściciela i kierownictwa jednostki.

Kodeks etyki zawodowej w rachunkowości precyzuje 9 zasad etycznych, którymi pracownicy powinni kierować się w swojej pracy. Zasady te dotyczą [*Kodeks zawodowej etyki w rachunkowości* 2012, s. 20-22]:

1) kompetencji zawodowych, określanych jako należyte przygotowanie zawodowe, ustawiczne poszerzanie i aktualizowanie wiedzy, doskonalenie zawodowych umiejętności i ich wykorzystanie, zapewniające uczciwe i rzetelne wykonanie prac;

2) wysokiej jakości pracy polegającej na staranności i obiektywizmie, terminowości i fachowości oraz sprawności organizacyjnej powiązanej z realizacją potrzeb informacyjnych leżących w zakresie kompetencji pracownika i możliwości rachunkowości;

3) niezależności zawodowej, polegającej na wyrażaniu opinii i nieuleganiu wpływom, a także dbałości o wizerunek zawodu;

4) odpowiedzialności za przygotowanie i prezentowanie informacji z zakresu rachunkowości, w sposób zgodny z obowiązującym prawem, standardami zawodowymi i normami etycznymi;

5) właściwego postępowania w relacjach z osobami, jednostkami i instytucjami powiązаныmi zawodowo, jednocześnie opierającego się przy tym na szacunku, zrozumieniu, bezinteresowności, wspólnym zaangażowaniu i wymianie doświadczeń;

6) właściwego postępowania w przypadkach sporów i sprzeczności interesów, z uwzględnieniem obiektywnych i kompromisowych rozstrzygnięć;

7) właściwego postępowania w szczególnych sytuacjach pojawiających się w jednostce prowadzącej rachunkowość, z uwzględnieniem zasady rzetelnego i wiernego obrazu oraz norm etycznych;

8) zachowania tajemnicy zawodowej przez przestrzeganie prawa zarządu jednostki do nierozpowszechniania znanych im informacji mających charakter wewnętrzny, a ich ujawnienie nie jest obowiązkowe w świetle prawa;

9) właściwego oferowania usług z dziedziny rachunkowości przez działalność marketingową w zakresie pozyskiwania odbiorców usług z dziedziny rachunkowości.

Przedstawione w kodeksie zasady odnoszą się przede wszystkim do kompetencji zawodowych, wiedzy z rachunkowości i dziedzin pokrewnych oraz przestrzegania norm etycznych [Voss 2016b, s. 136]. Została w nich szczególnie podkreślona rzetelność, odpowiedzialność, niezależność, terminowość i obiektywizm. Ponadto w realizacji przedstawionych zasad istotną rolę odgrywa kierownik jednostki, jako osoba kompetentna, posiadająca odpowiednią wiedzę, przestrzegająca norm etycznych i ponosząca odpowiedzialność za wykonywanie obowiązków w zakresie rachunkowości, określonych w art. 4 ust. 5 ustawy o rachunkowości, w tym także z tytułu nadzoru. Znajomość i postrzeganie zachowań etycznych i nieetycznych przez studentów pozwala na ocenę procesu edukacyjnego i jego roli w kształtowaniu postaw etycznych wśród studentów – potencjalnych pracowników księgowości.

W celu poprawy i podniesienia poziomu kompetencji zawodowych księgowych zawodowe organizacje księgowych wprowadziły dodatkowo wielostopniowy proces certyfikacji zawodu. Na szczególną uwagę zasługują certyfikaty Stowarzyszenia Księgowych w Polsce, które jest najstarszą i największą organizacją skupiającą przedstawicieli grup zawodowych związanych z rachunkowością w naszym kraju [Prewysz-Kwinto, Voss 2016, s. 230]. Certyfikacja zawodu księgowego oparta została na wzorcach anglosaskich, bazuje na zapisach Międzynarodowych Standardów Edukacyjnych opracowanych przez IFAC (*International Federation of Accountants*) i obejmuje 14 modułów podzielonych na cztery stopnie kształcenia; są to [Uchwała nr 818/195/2014]:

- I stopień – księgowy,
- II stopień – specjalista ds. rachunkowości,
- III stopień – główny księgowy,
- IV stopień – dyplomowany księgowy.

Cały proces kształcenia składa się z 620 godzin zajęć, a poszczególne moduły wchodzi w skład poszczególnych stopni. Warto zwrócić uwagę, że w ramach proce-

su certyfikacji SKwP wprowadziło do programu zajęć etykę zawodową, a uczestnicy kursów poza podstawową wiedzą wynikającą z kodeksu etyki zawodowej w rachunkowości realizują na zajęciach zagadnienia związane z dylematami etycznymi w zakresie rozwiązywania dylematów z uwzględnieniem obszarów etycznych, moralnych, skutków społecznych i naruszenia uwarunkowań prawnych.

3. Ocena obszarów kształcenia w zakresie etyki

Efekty kształcenia i ich pomiar są przedmiotem rozważań wielu dydaktyków, dlatego o skuteczność zajęć i obszary zainteresowań zajęciami dydaktycznymi w zakresie etyki zawodowej zapytano samych zainteresowanych – studentów. Badanie zostało przeprowadzone wśród studentów studiów niestacjonarnych z 4 uczelni (2 publicznych i 2 niepublicznych) na terenie województw pomorskiego i kujawsko-pomorskiego. W badaniu uczestniczyły osoby studiujące na kierunku finanse i rachunkowość, ekonomia i zarządzanie, które w ramach realizacji programów kształcenia miały zajęcia z zakresu rachunkowości i sprawozdawczości finansowej. Przy czym wymieniany zakres tematyczny i liczba godzin nie były identyczne na kierunkach studiów. Badanie zostało przeprowadzone w okresie od 10 kwietnia do 7 lipca 2016 r. z wykorzystaniem metody ankietowej. Przekazane respondentom kwestionariusze ankiet składały się z dwóch części:

- pierwszej, obejmującej pytania, które dotyczyły oceny skutków społecznych wynikających z nieetycznych zachowań podmiotów gospodarczych oraz oczekiwań studentów związanych z realizacją procesu dydaktycznego w ramach realizowanego kierunku studiów;
- drugiej, tzw. metryczki, która miała dostarczyć podstawowych informacji co do wieku i okresu zatrudnienia respondenta.

Pytania zawarte w kwestionariuszu badawczym miały charakter zamknięty lub otwarty. Część z nich wymagała udzielenia tylko odpowiedzi: *tak* albo *nie*. Jednak w większości pytań respondent był proszony o wybór jednego lub kilku wariantów spośród przedstawionych. Tam, gdzie to było możliwe i wydawało się zasadne, pozostawiano respondentom swobodę wyrażenia własnych opinii. Przy opracowywaniu wyników badania zostały wykorzystane metody statystyczne, ze szczególnym uwzględnieniem wskaźnika struktury.

Do udziału w badaniu przystąpiło 500 studentów, z czego 476 poprawnie wypełniło kwestionariusz i zostało objętych badaniem. 24 kwestionariusze zostały odrzucone z powodu nieprawidłowego wypełnienia i braku odpowiedzi na część pytań. Wśród respondentów, których kwestionariusze zostały poddane dalszej analizie, dominowały kobiety (319 osób), osoby w wieku 25 do 40 lat (268) i respondenci, których staż pracy w działach księgowości wynosił od roku do 5 lat (268 respondentów). Szczegółowe informacje o osobach biorących udział w badaniu przedstawiono w tabeli 1.

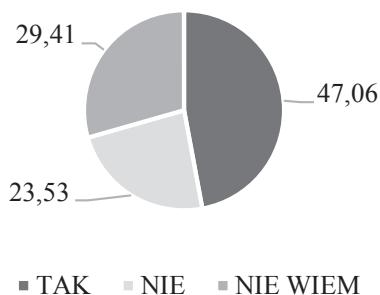
Tabela 1. Charakterystyka respondentów

Cecha		N	%
Płeć	kobieta	319	67%
	mężczyzna	157	33%
Wiek	do 25 lat	112	23,53%
	od 25 do 40 lat	268	56,30%
	powyżej 40 lat	96	20,17%
Staż pracy w działach księgowo-finansowych	brak doświadczenia	45	9,45%
	do roku	98	20,59%
	od roku do 5 lat	221	46,43%
	powyżej 5 lat	112	23,53%

Źródło: opracowanie własne.

3.1. Wyniki przeprowadzonego badania

Analizę odpowiedzi rozpoczęto od ustalenia, czy zdaniem respondentów zjawiska nieetyczne i zachowania z tym związane występują obecnie w gospodarce i czy mają charakter powszechny. Uzyskane wyniki zaprezentowano na rysunku 1.

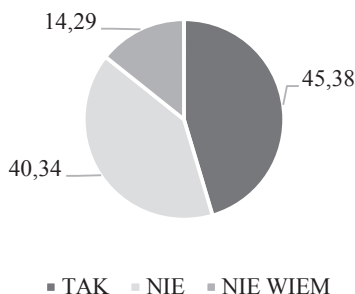


Rys. 1. Występowanie zachowań nieetycznych w gospodarce

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania.

Przedstawione wyniki ukazują, że blisko połowa badanych (ponad 47%) uważa, że zachowania nieetyczne są zjawiskiem powszechnym i można je obserwować we współczesnej gospodarce i relacjach zachodzących pomiędzy podmiotami i otoczeniem. Co trzeci respondent (29,41%) nie wie, czy badane zjawiska występują w praktyce. Brak informacji na temat naruszenia powszechnie stosowanych norm etycznych może być spowodowany niedostatkami wiedzy na temat nieetycznych zachowań, jak również niewystarczającymi umiejętnościami, niezbędnymi do rozpoznania, identyfikowania i oceny stosowania norm etycznych w praktyce.

Respondentów zapytano też, czy w życiu codziennym i pracy zawodowej spotkali się z zachowaniami nieetycznym w zakresie rachunkowości. Uzyskane wyniki zostały przedstawione na rysunku 2.



Rys. 2. Występowanie zachowań nieetycznych w zakresie rachunkowości

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonego badania.

Zgodnie z rysunkiem ocena występowania niepożądanych zachowań minimalnie się poprawiła: tylko 45% respondentów spotkało się w pracy zawodowej z nieetycznymi zachowaniami w rachunkowości, a 14% nie wie, czy spotkało się z takimi zachowaniami. Jeśli uwzględnić strukturę odpowiedzi, można uznać, że ponad 85% respondentów (45,38% TAK, 40,34% NIE) potrafi zidentyfikować etyczne i nieetyczne zachowania w rachunkowości. Jednak wskazane odpowiedzi nie pozwalają na określenie poziomu wiedzy i umiejętności niezbędnych do takiej oceny sytuacji gospodarczych.

W dalszej części kwestionariusza ankietowanym zadano pytanie, które z podanych zachowań wpływają na nieetyczne zachowanie (respondenci mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź). Jako główne przyczyny nieetycznych zachowań respondenci wskazali: brak reakcji przedsiębiorstw i środowiska na nieetyczne zachowania (246 wskazań) oraz chęć kreowania lepszego wyniku finansowego (241). Jako kolejne przyczyny 236 respondentów wskazało naciski kadry kierowniczej na wykonanie jak najlepszych wyników i wskaźników finansowych, a 214 respondentów wymieniło próbę ukrycia wcześniej popełnionych błędów. Najbardziej jako przyczynę nieetycznych zachowań grupa badanych wskazała niewystarczającą autonomię głównego księgowego.

Kolejne pytanie dotyczyło zasad wyboru kontrahentów, a zwłaszcza czy firmy zatrudniające respondentów biorą pod uwagę informację dotyczącą postępowania kontrahentów w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu, etyki biznesu i przestrzegania zasad etyki w rachunkowości. Przy wyborze kontrahentów respondenci najczęściej zwracają uwagę, czy podmioty te zachowują zasady dotyczące społecznej odpowiedzialności biznesu (216 wskazań, 45,38%) oraz czy przestrzegają zasady etyki w rachunkowości (84 respondentów, 17,65%). Duży wpływ na

udzielone odpowiedzi miała możliwość dostępu do niefinansowych informacji prezentowanych przez kontrahentów w raportach rocznych.

Kolejne pytanie dotyczyło prezentowania przez podmioty gospodarcze informacji o przestrzeganiu zasad etyki w rachunkowości. Wyniki wielokrotnych wyborów odpowiedzi przez respondentów zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2. Prezentowanie informacji w sprawozdaniu finansowym dotyczących przestrzegania zasad etyki w rachunkowości

Charakter prezentacji	N	%
Obligatoryjnie przez wszystkie podmioty	356	74,79%
Obligatoryjnie dla dużych jednostek	39	8,19%
Dobrowolnie dla wszystkich	46	9,66%
Dobrowolnie dla małych podmiotów	35	7,35%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Z tabeli 2. wynika, że zdaniem respondentów prezentacja informacji niefinansowych na temat przestrzegania norm etycznych w rachunkowości powinna być obligatoryjna dla wszystkich jednostek, a zwłaszcza dla jednostek zaliczanych do grupy dużych podmiotów gospodarczych. Jedynie co 10 ankietowany (9,66%) uważa, że dobrym rozwiązaniem w tym zakresie byłoby indywidualne podejmowanie decyzji o informowaniu interesariuszy na temat wdrożenia i stosowania w jednostce gospodarczej zasad etyki w rachunkowości.

Mimo posiadanej wiedzy na temat stosowania norm etycznych w działalności gospodarczej, ankietowani mieli możliwość również zaprezentowania swojej opinii na temat realizacji zajęć z zakresu norm etycznych w trakcie studiów. Według respondentów szczególny nacisk powinien być położony na realizację zajęć z zakresu etyki zawodowej w rachunkowości (40,13%) i etyki biznesu (28,15%). Najrzadziej wymienianym obszarem była etyka zawodowa biegłych rewidentów (10,29%). Wyniki badań przedstawiono w tabeli 3.

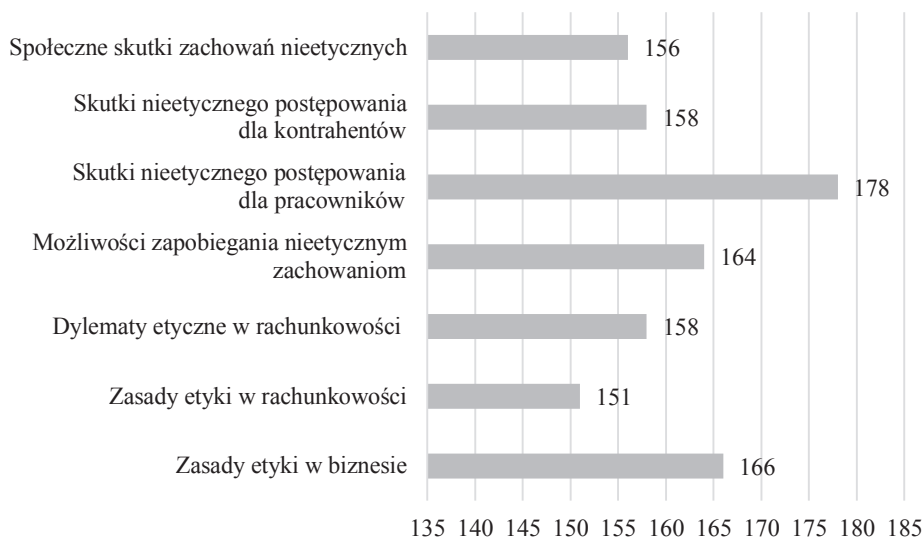
Tabela 3. Przedmioty z zakresu etyki

Obszar zajęć	N	%
Społeczna odpowiedzialność biznesu	102	21,43%
Etyka biznesu	134	28,15%
Etyka zawodowa w rachunkowości	191	40,13%
Etyka zawodowa audytorów	49	10,29%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Kolejne pytanie miało na celu uzyskanie opinii na temat zagadnień, które powinny być szczegółowo omawiane w trakcie zajęć. Ankietowani mieli możliwość

zaznaczenia więcej niż jednej odpowiedzi. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że we wszystkich proponowanych tematach liczba wskazań była zbliżona i wahała się od 151 do 178, co zaprezentowano na rysunku 3.



Rys. 3. Zagadnienia wymagające szczegółowego omówienia z zakresu etyki

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań.

Ankietowanych poproszono również o wyrażenie opinii na temat, czy zajęcia edukacyjne prowadzone na studiach mogą oddziaływać na świadomość społeczną i właściwe postrzeganie norm etycznych w biznesie. W większości respondenci byli jednomyślni i 451 badanych odpowiedziało twierdząco, co stanowi 94,75%. Na podstawie przedstawionych wyników badań można stwierdzić, iż w grupie badanych potrzeba edukacji i przestrzegania norm etycznych stanowi ważny element zarówno w procesie edukacyjnym, jak i życiu gospodarczym.

Przeprowadzone badanie zostało oparte na zasadach etycznych w rachunkowości, które zgodnie z Kodeksem etyki zawodowej w rachunkowości odnoszą się do osób zajmujących się rachunkowością. Bez względu na miejsce ich zatrudnienia oczekuje się, że ich praca spełni następujące warunki [www.skwp.pl]:

- będzie przebiegać zgodnie ze standardami zawodowymi,
- jej celem będzie osiągnięcie najwyższego poziomu jakości prowadzonych działań,
- zapewni rzetelność wyników prowadzonych działań.

4. Zakończenie

Edukacja odgrywa znaczącą rolę w procesie kreowania właściwych postaw zawodowych na rynku pracy. Położenie szczególnego nacisku na przestrzeganie norm etycznych i prowadzenie odpowiedniego kształcenia w tym zakresie jest nie tylko dostrzegane przez studentów, ale również przez pracodawców i księgowych. Zdaniem pracodawców działania, jakie mogłyby się przyczynić do poprawy przestrzegania norm etycznych, to przede wszystkim: zwiększenie liczby szkoleń z zakresu zasad etyki w rachunkowości, wzmocnienie programów studiów o zajęcia z etyki w rachunkowości, poświęcenie w procesie kształcenia więcej uwagi na społeczną odpowiedzialność biznesu i zwiększenie informacji publicznej na temat nieprzestrzegania i naruszania norm etycznych i ich skutków społeczno-gospodarczych [Voss 2016a, s. 298].

Na podstawie przeprowadzonego wśród studentów z wybranych kierunków studiów niestacjonarnych z województwa pomorskiego oraz kujawsko-pomorskiego badania ankietowego, dotyczącego postrzegania i stosowania norm etycznych w praktyce gospodarczej i w trakcie studiów, można sformułować następujące wnioski:

- blisko 50% badanych uważa, że zachowania nieetyczne są zjawiskiem powszechnym i można je obserwować we współczesnej gospodarce w relacjach zachodzących pomiędzy podmiotami i otoczeniem;
- 45% respondentów spotyka się w pracy zawodowej z zachowaniami nieetycznymi w rachunkowości;
- główną przyczyną zachowań nieetycznych jest brak reakcji przedsiębiorstw i środowiska na nieetyczne zachowania oraz chęć kreowania lepszych wyników finansowych i naciski kadry kierowniczej na optymalizację wyników i wskaźników ekonomicznych;
- zdaniem respondentów niezbędna byłaby prezentacja informacji niefinansowych w sprawozdaniu na temat przestrzegania norm etycznych w rachunkowości, a także ujawnienie informacji na temat wdrożenia i wykorzystania Kodeksu etyki zawodowej w rachunkowości i procedur kontrolnych związanych z przestrzeganiem norm etycznych;
- w zakresie edukacji należy położyć szczególny nacisk na skutki zachowań nieetycznych dla pracowników, kontrahentów i społeczeństwa oraz możliwości zapobiegania zachowaniom nieetycznym.

Podsumowując przedstawione wyniki badań w kontekście procesu edukacji, warto zwrócić uwagę na ocenę efektów kształcenia w ramach pomiaru dydaktycznego i wyróżnić obszary oceny (tab. 4).

Zaprezentowane obszary efektów kształcenia w etyce zawodowej mogą dotyczyć zarówno zajęć z etyki biznesu, etyki w rachunkowości czy także społecznej odpowiedzialności biznesu. Niewątpliwie nasuwa się jednak pytanie, czy zachowania etyczne można dzielić na różne płaszczyzny edukacji, czy jednak zachowania podmiotów gospodarczych i pracowników firm należałoby oceniać w aspek-

Tabela 4. Obszary oceny efektów kształcenia w etyce zawodowej

Lp.	Efekt kształcenia	Obszar oceny
1	WIEDZA	Zna poszczególne zasady zawarte w kodeksie
		Potrafi zdefiniować zasadę i przedstawić różnicę między poszczególnymi zasadami
2	UMIĘJĘTNOŚCI	W określonych sytuacjach ekonomicznych potrafi określić, jakie zasady zostały naruszone, oraz wskazać osoby, które doprowadziły do naruszenia zasad
		Potrafi określić możliwości rozwiązania problemów związanych z naruszeniem norm etycznych i wskazać sposób, w jaki należy się zachować w ramach przestrzegania norm etycznych
3	KOMPETENCJE SPOŁECZNE	Rozumie rolę etyki biznesu i etyki zawodowej w pracy i działalności gospodarczej
		Wie, jakie skutki społeczne i prawne spowoduje nieetyczne zachowanie w rachunkowości dla pracowników, kontrahentów i środowiska lokalnego

Źródło: opracowanie własne.

cie zachowań etycznych i nieetycznych we wszystkich przedmiotach związanych z etyką i społeczną odpowiedzialnością biznesu.

Literatura

- Kodeks zawodowej etyki w rachunkowości*, 2012, wydanie drugie, SKwP, Warszawa.
- Maruszevska E., 2014, *Etyka we współczesnej rachunkowości a wiarygodność informacji w niej tworzonych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Nisengole S., Sasin W., 2005, *Vademecum finansisty i księgowego*, Agencja Wydawnicza „Interfart”, Łódź, s. 20-24.
- Prewysz-Kwinto P., Voss G., 2013, *Metoda projektu według oceny studentów kierunków ekonomicznych. Wyniki badania ankietowego*, Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, nr 303, Oeconomica, nr 72, Wydawnictwo Uczelniane Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, Szczecin, s. 157.
- Prewysz-Kwinto P., Voss G., 2016, *Certyfikacja zawodu księgowego w Polsce w opinii studentów kierunku finanse i rachunkowość – wyniki badania ankietowego*, Studia Oeconomica Posnania, vol. 4, nr 11, s. 230.
- Prewysz-Kwinto P., Voss G., 2016, *Kursy i szkolenia jako element kształcenia pozaformalnego według oceny pracowników z województwa pomorskiego i kujawsko-pomorskiego*, Oeconomica, nr 327 (83)/2, Wydawnictwo Uczelniane Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, Szczecin, s. 233.
- Uchwała nr 818/195/2014 Stowarzyszenia Księgowych w Polsce.
- Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. 2015, poz. 1333, http://www.skwp.pl/Kodeks_Zawodowej,Etyki,w,Rachunkowosci,3356.html.

- Voss G., 2016a, *Kształtowanie norm etycznych a odpowiedzialność zawodowa księgowych*, Wydawnictwo Uczelniane Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy, Bydgoszcz, s. 136.
- Voss G., 2016b, *Przestrzeganie zasad etycznych w rachunkowości w ocenie kierowników jednostek*, *Studia Oeconomica Posnaniae*, vol. 4, nr 11, s. 299.
- Voss G., 2017, *Accounting Books as a Source of Information and the Basis for Civil Liability*, *Journal of Corporate Responsibility and Leadership, Positive Management and Leadership in Socially Responsible Organisations*, s. 111.
- www.skwp.pl.